

DR. SÁNDOR LÉNÁRD

egyetemi docens

Mathias Corvinus Collegium Nemzetközi Jogi Műhely,

Károli Gáspár Református Egyetem

Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Jogi Tanszék

VÁLSÁG ÉS NEMZETKÖZI JOG

<https://doi.org/10.61382/MJE-Ertekezések.2023.Sandor.117>

1. Bevezetés

A válság és a jog összefüggéseit többféle értelemben és többféle aspektusból lehetséges vizsgálni. Egyfelől vizsgálat tárgya lehet, hogy a különféle válságokra, így többek között rendkívüli állapotra, szükségállapotra vagy veszélyhelyzetre milyen válaszokat nyújtanak a jogi szabályok és jogintézmények, illetve tágabb értelemben egy-egy ország alkotmányos intézményrendszere. Valamennyi országot érintő ilyen kérdéseket vetett fel a 2020-ban kitört, majd világszerte elterjedt koronavírus-járvány. E kérdések között szerepelt például a koronavírus-járvány igazságszolgáltatásra, vagy a büntetések végrehajtására gyakorolt hatása, az alapvető jogi garanciák érvényesíthetősége, valamint az eljárások időszerűségének biztosítása a járvány sújtotta körülmények között.¹

Mindez nemcsak a belső állami jogokban jelentkezett kérdésként, hanem az államok nemzetközi jogi kapcsolatainak terén is, amelynek során felmerült a szükséghelyzetre hivatkozás lehetősége is.²

Ugyanakkor nemcsak a közjogi, hanem a magánjogi, így például a kötelmi jogviszonyok esetében is lehetőség nyílhat egy-egy válsághelyzet figyelembevételére. Ezt szolgálja például a lehetetlenülés intézménye, valamint a „*conventio omnis intelligitur rebus sic stantibus*” klauzulája, vagyis a felek körülményeiben bekövetkezett lényeges változásokra irányadó szabályok. Ezeket a jogelveket nemcsak a római

¹ Az amerikai szövetségi bírósági rendszer kutatási és továbbképzési feladataiért felelős Federal Judicial Center nemzetközi összehasonlító felméréséről lásd <https://www.fjc.gov/content/348402/courts-and-covid-19-judiciaries-around-world-rally-and-innovate-meet-challenge-covid> (Utolsó letöltés: 2023. június 6.)

² Lásd Federica Cristanival készített interjút: SÁNDOR LÉNÁRD: The COVID-19 and the “state of necessity” | Mandiner, <https://mandiner.hu/kulfold/2020/04/the-covid-19-and-the-state-of-necessity> (Utolsó letöltés: 2023. június 6.).

jogi hagyományokra visszavezethető polgári jogi kötelmi szabályok tartalmazzák,³ hanem a nemzetközi szerződések jogáról szóló 1969. évi Bécsi Egyezmény is.⁴ A jogelv alkalmazhatósága több ízben is felmerült a nemzetközi bírói vitarendezés során különféle vitás ügyekben, és a bírósági fórumok némely esetben elfogadták, néhol viszont nem ítélték alkalmazhatónak a jogelvet.⁵

Másfelől azonban a jog és a válság kapcsolata a jog vagy a jog egyes részterületeinek válsága szempontjából is vizsgálható. Elsősorban olyan helyzetek vonhatók ebbe a körbe, amelyekben a jog nem tudja betölteni szabályozó feladatát, és valamilyen oknál fogva elszakad a tényleges életviszonyoktól vagy irrelevánssá válik. Előfordulhat az is, hogy a jog egyáltalán nem vagy hiányosan szabályoz egy-egy területet. A nemzetközi jogot például sok kritika érte azért, mert a legsúlyosabb bűntettek elkövetőit megfelelő nemzetközi jogi szabályok és intézményrendszer hiánya miatt sokáig egyáltalán nem lehetett felelősségre vonni.⁶

Ezt tükrözi az a CICERO-nak tulajdonított mondás, amely szerint „*inter arma enim silent lēgēs*”, vagyis „*fegyverek között a jog hallgatásba burkolószik*.” A „bűntetlenség kultúrájaként” ismert jelenség ellen az államok a hadviselési és humanitárius jogi szabályok megalkotása, a második világháborút követően létrehozott katonai törvényszékek, majd pedig a 1990-es évek ad hoc bíróságai,⁷ valamint a működését az új évezred hajnalán megkezdő Nemzetközi Büntetőbíróság megalkotása révén igyekeztek fellépni.⁸ A nyilvánvaló eredmények mellett ugyanakkor

³ Erről lásd FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intéllúciói*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 585.

⁴ A Bécsi Egyezmény 62. cikke szabályozza a körülmények előre nem látott alapvető megváltozásának esetét főszabályként kizárva, hogy ez a nemzetközi szerződések megszűnésének okaként szolgálhat. Ugyanakkor kivételes jelleggel mégis lehet ilyen következménye abban az esetben, ha ezen körülményeknek a fennállása lényeges alapul szolgált ahhoz, hogy a részes felek a szerződést magukra nézve kötelező hatályúnak ismerték el, illetve a változás hatására gyökeresen átalakul a szerződés alapján még teljesítendő kötelezettségek mértéke. (A Bécsi Egyezményt az 1987. évi 12. törvényerejű rendelet hirdette ki).

⁵ Ide sorolható többek között az Állandó Nemzetközi Bíróságnak „A felső-savoyai és Gex tartománybeli vámszabad övezetek ügyében” hozott ítélete (CPJI, Série A No. 22., *Affaire des zones franchis de la Haute-Savoie et du pays de Gex*, 19 août 1929), a Nemzetközi Bíróságnak a halászlati övezetekkel kapcsolatos ügye (Compétence en matière de pêcheries [Royaume-Uni c. Islande], fond, arrêt, C.I.J. Recueil 1974, p. 3.), valamint a Nemzetközi Bíróságnak a bős-nagymarosi vízlépcső beruházás ügyében hozott ítélete (Projet GabCikovo-Nagymaros [Hongrie/Slovaquie] arrêt, C. I. J. Recueil 1997, 7.).

⁶ Lásd KOVÁCS PÉTER: *Bevezetés a Nemzetközi Büntetőbíróság joggyakorlatába*. Budapest, Pázmány Press, 2020, 17–18.

⁷ Az ENSZ Biztonsági Tanácsa által 1993-ban, illetve 1994-ben létrehozott, a volt jugoszláv területeken elkövetett bűncselekmények nemzetközi törvényszék (ICTY), valamint a ruandai népirtás felelőseinek megbüntetésére létrehozott nemzetközi törvényszék (ICTR).

⁸ Az 1998-as Római Konferencián elfogadott Statútum alapján kezdte meg működését a Nemzetközi Büntetőbíróság.

a „büntetlenség kultúrájának” felszámolása továbbra is cél maradt, mint azt a jelenleg zajló ukrajnai konfliktus is jelzi.⁹ Az ukrajnai fegyveres konfliktus kapcsán sokan a modern nemzetközi jog szívént jelentő alapelvek, valamint a kollektív biztonsági mechanizmus válságára hívják fel a figyelmet.¹⁰ Ezzel szemben mások már jóval korábban kiemelték, hogy az ENSZ Alapokmányában rögzített kollektív biztonsági mechanizmust nem a Biztonsági Tanács állandó tagjai, vagy az ő érdekeiket megtestesítő államok közötti konfliktusok megelőzésére vagy feloldására hozták létre.¹¹

A válság és a nemzetközi jog kapcsán a jelen tanulmány azonban nem ezt a kérdéskört, hanem sokkal inkább a nemzetközi jog szerkezetváltozásával összefüggő kihívást veszi górcső alá. Ennek során pedig egy konkrét jogterület példáján keresztül mutatja be az e jelenséggel összefüggő válságjeleket, valamint a nemzetközi jog e válságra nyújtott válaszát.

Ennek megfelelően a tanulmány elsőként felvázolja a nemzetközi jog karakterének és szerkezetének jellegadó sajátosságait, majd elemzi a nemzetközi jog vertikális irányú expanziójából fakadó következményeket. A tanulmány ennek tükrében mutatja be a beruházásvédelmi jog kialakulását, történetét és válságba sodródásának okait, valamint az államok jelenlegi reformtörekvéseinek irányát. Végül a konkrét jogterület tanulságai alapján a tanulmány általánosabb következtetések levonására is törekszik és így kíván hozzájárulni a nemzetközi jog hagyományos szerkezetét, és jogalkotását érintő általánosabb kihívásról zajló párbeszéd formálásához.

2. A nemzetközi jog jellegadó sajátosságai és expanziója

Mielőtt megvizsgáljuk a nemzetközi jog második világháborút követő expanzióját, a válságjelenségek feltárásához és megértéséhez érdemes röviden szemügyre venni e jogterület egyedülállóságát adó jellegadó sajátosságait.

⁹ A Nemzetközi Büntetőbíróság az agresszió büntetése tekintetében eltérő joghatósággal rendelkezik a többi nemzetközi büntetőhez képest, és nem járhat el olyan személlyel szemben, akinek az állampolgárság szerinti állama a Római Statútumnak nem részes állama. Az ukrajnai fegyveres konfliktus kapcsán éppen ezért merül fel különbíróság felállításának kérdése, amely jelenleg mind diplomáciai, mind pedig akadémiai viták tárgyát képezi. Erről lásd SÁNDOR LÉNÁRD: *A büntetlenség elleni „keserédes” küzdelem az orosz–ukrán konfliktus tükrében*. <https://corvinak.hu/velemeny/2022/05/09/a-buntetlenseg-elleni-keseredes-kuzdelem-az-orosz-ukran-konfliktus-tukreben>, valamint JENNIFER TRAHAN: *Why a “Hybrid” Ukrainian Tribunal on the Crime of Aggression Is Not the Answer*. <https://www.justsecurity.org/85019/why-hybrid-ukrainian-tribunal-on-crime-of-aggression-is-not-the-answer/>.

¹⁰ Lásd például AKIHIRO IWASHITA: *The Russian War in Ukraine: An Invasion Named “Liberation”*. *Eurasia Border Review*, Vol. 12, 2012/2), 3–10.

¹¹ Lásd DAVID J. BEDERMAN: *The Spirit of International Law*. Athens, Georgia, 2002, 188–189.

A nemzetközi jog számos tekintetben elkülönül mind a belső állami jogtól és jogágaktól, mind pedig az európai jogtól. A különállóság legvilágosabban a jogalkotás, a jogértelmezés és a jogalkalmazás, vagyis a jog implementálása, érvényesítése és végrehajtása terén tapintható ki.

A jogalkotás jellegét a nemzetközi jog megállapításának eszközei, vagyis jogforrásai fejezik ki. Ezeket a Nemzetközi Bíróság Statútumának 38. cikke tartalmazza,¹² amely között szerepelnek a nemzetközi szerződések, a jogként elismert és követett szokások, valamint az általános jogelvek.¹³

Bár jellegükben eltérők, a nemzetközi jog valamennyi forrásának közös sajátossága, hogy állami konszenzust feltételez, annak eredményeként jöhet létre és azt is fejezi ki. Emellett, szemben a belső, állami joggal vagy az európai joggal, a nemzetközi jog, illetve annak forrásrendszere – főszabály szerint – nem hierarchikusan szervezett. Ez azt is mutatja, hogy a belső joghoz képest a nemzetközi jog sokkal inkább tudomásul veszi, mintsem előre látja, vagy alakítja a nemzetközi kapcsolatok formálódását. Az államok jogi együttműködése ennek megfelelően a legtöbb esetben a pragmatikus együttműködést követi és arra reagál. Másfelől ugyanakkor a jogalkotás konszenzusos és horizontális jellege teremti meg és tartja fenn azt a sajátos „jogi kultúrát”, amelyet az államoknak saját érdekükben áll követni, többek között azért, hogy elősegítsék a nemzetközi kapcsolatok kiszámítható és stabil működését.¹⁴

A nemzetközi jog további sajátossága, hogy a jogalkotási és a jogértelmezési funkciók hagyományosan nem válnak külön egymástól, hanem azokat egyaránt államok töltik be. Ugyanakkor ezen a téren az elmúlt bő száz esztendő jelentős változásokat hozott. A választottbíráskodás, majd a nemzetközi bíráskodás megjelenésével és egyre népszerűbbé válásával¹⁵ folyamatosan nagyobb teret nyert, nyer a bírói jogértelmezés, valamint azon túlmutatóan a bírói jogfejlesztés jelensége is.¹⁶ Az Állandó Nemzetközi Bíróság megalakításakor Lord ARTHUR JAMES BALFOUR

¹² A Statútum 38. cikke értelmében: *“The Court, whose function is to decide in accordance with international law such disputes as are submitted to it, shall apply (...)”*.

¹³ A Statútum 38. cikkének megfogalmazása értelmében: a) international conventions, whether general or particular, establishing rules expressly recognized by the contesting states; b) international custom, as evidence of a general practice accepted as law; c) the general principles of law recognized by civilized nations.

¹⁴ BEDERMAN: i. m., 20–21.

¹⁵ A nemzetközi bíráskodások száma a 20. század folyamatosan növekedett és legnépszerűbb korszakukba az 1990-es években léptek. Bővebben lásd ADAM WIŚNIEWSKI: On the Judicialisation of International Law. *Adam Mickiewicz University Law Review*, 2017/7. szám, 37–53. <https://doi.org/10.14746/ppuam.2017.7.03>

¹⁶ Ennek lehetőségéről és korlátjairól lásd KOVÁCS PÉTER: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetősége és korlátai a nemzetközi bíróságok gyakorlatában*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest, 2010.

előadói beszédében már azt hangsúlyozta, hogy a testület szükségképpen fokozatosan formálja és módosítja a nemzetközi jogot.¹⁷

Az 1945-ben elfogadott ENSZ Alapokmány többek között az erőszak általános tilalmának kimondásával, a kollektív biztonsági mechanizmus bevezetésével, illetve az emberi jogok nemzetközi jogi elismeréséhez vezető „normatív forradalommal” a korábbi korszakhoz képest erőteljesebben korlátozta az államok szuverenitását.¹⁸ A nemzetközi jog a horizontális expanziója – és az azzal együtt járó fragmentálódás – révén pedig egyre több szabályozási területet fog át, amelyeknek egy jelentős részén megjelentek a nemzetközi bíróságok, egyre nagyobb szerepet biztosítva a nemzetközi bírászkodásnak a nemzetközi jog értelmezése terén.¹⁹ Mint azt később részletesebben vizsgáljuk, ezt erősítette a nemzetközi jog alanyi körének bővülése is, mint hogy az új alanyok *locus standi*-vel rendelkeznek a bírósági fórumok egy része előtt.

Ugyanakkor a nemzetközi jog „bíróságosi” folyamatának („*judicialization of international law*”) dacára a bíróságok mégsem töltenek be olyan szerepet, mint az európai jog vagy az állami jogok terén a legfőbb bírói fórumok. Kötelező joghatóság híján a nemzetközi bírászkodás ugyanis továbbra is államok alávetéshez kötött, és bár a bírói fórumok száma megsokasodott, még sincs olyan fórum, amely a nemzetközi jog egységes, következetes alkalmazását vagy autonómiáját biztosítaná.²⁰ A nemzetközi bíróságoknak ugyan fontos feladata a jog kiszámíthatóságának és előreláthatóságának elősegítése, de éppen a nagyobb számuk, és viszonylagos önállóságuk miatt sokszor nem tudják ezt a célt kellően támogatni.²¹

Végül a jogérvényesítés terén is kitapintható a nemzetközi jog sajátos és különálló jellege. A belső, állami jogokat jellemző vertikális jogérvényesítéstől eltérően a nemzetközi jog legnagyobb részét horizontális végrehajtás jellemzi. Ez annak ellenére így van, hogy a nemzetközi bíróságok megsokasodása, valamint a jogértelmezés terén játszott szerepük és súlyuk megnövekedése valamelyest tompította a jog és a jogsértés orvoslásának lehetősége között a nemzetközi jog terén ha-

¹⁷ Kovács (2010): i. m., 277.

¹⁸ ANTÔNIO AUGUSTO CANCADO TRINDADE: The Historical Recovery of the Human Person as Subject of the Law of Nations. *Cambridge Journal of International and Comparative Law*, Vol. 1, No. 3, 2012), 15–19.

¹⁹ Ilyen területnek számítanak többek között az emberi jogok nemzetközi jogi védelme, a nemzetközi büntetőjog, tengeri jog, a beruházások nemzetközi jogi védelme. <https://doi.org/10.7574/cjicl.01.03.55>

²⁰ Ezzel szemben az Európai Unió Bíróság az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 344. cikke értelmében kötelező joghatósággal rendelkezik az Alapító Szerződések értelmezése tekintetében, míg az EUMSZ 267. cikkben szabályozott előzetes döntéshozatali eljárás során biztosítja az európai jog következetes, egységes értelmezését és autonómiáját.

²¹ Éppen ezért kezdeményezte például GILBERT GUILLOME a prejudiciális kérdések intézményesítését a Nemzetközi Bíróság és a többi nemzetközi igazságszolgáltatási szerv kapcsolatrendszerében. Erről lásd Kovács (2010): i. m., 137–138.

gyományosan fennálló szakadékot. A jogérvényesítés horizontális és decentralizált jellegéhez pedig szervesen hozzátartozik az államok önsegélyének és ellenintézkedéseinek rendszere, amelyet a nemzetközi jog mértéktartásra intve ugyan, de elismer.²²

A második világháborút követően a nemzetközi jog a horizontális expanziója mellett vertikális irányban is bővülésnek indult. A nemzetközi szervezetek – jó részt a nemzetközi bíróság jogalakító jogértelmezése révén²³ – jogalanyiságot szereztek, valamint elismerést nyert az ember aktív és passzív jogalanyisága is. Nem sokkal később a transznacionális vállalatok, valamint a nem-kormányzati szervezetek is a nemzetközi jog által védett jogokra tettek szert és korlátozott jogalanyiságuk a nemzetközi jog egy-egy fragmentált területéhez – így például beruházásvédelmi vagy környezetvédelmi joghoz – kapcsolódóan tört utat magának.²⁴ Mindezen túl a nemzetközi jog valamennyi új szereplője nemcsak a jogai érvényesítésében vagy kötelezettségei teljesítésében, hanem ezen keresztül magának a nemzetközi jognak az alakításában is érdekeltté vált, amelynek következményeit alább vesszük szemügyre.

A válság és a jog kapcsolatának szemszögéből összefoglalva kiemelés érdemel, hogy a nemzetközi jog jellegadó sajátosságai közé tartozik horizontális szerveződése és a jogalkotását megalapozó állami konszenzus, valamint rugalmas igazodása az államok igényei szerint formálódó nemzetközi kapcsolatokhoz. További jellegadó sajátossága erősödő fragmentációja és az egységes jogértelmezést biztosító fórum hiánya. Mindezen sajátos karakterek alapján arra a következtetésre lehet jutni, hogy a nemzetközi jog rugalmasabban reagálhat a válságokra és a belső, állami joghoz képest akár rezisztensebb is lehet azokkal szemben. Mindemellett azonban a nemzetközi jog utóbbi évtizedekben erősödő vertikális expanziója részben szakítást jelent a nemzetközi jog hagyományos szerkezetével. Érdemes ezért áttekinteni a vertikális expanzió jelenségét, majd pedig ebből a szempontból megvizsgálni a nemzetközi jog egy konkrét területét.

²² Lásd BEDERMAN: i. m., 187–194.

²³ A Nemzetközi Bíróság ismerte el az ENSZ objektív jogalanyiságát és „beleértett hatásköreit”, lásd Nemzetközi Bíróság, *Az Egyesült Nemzetek szolgálatában elszenvedett károk tárgyában adott tanácsadó vélemény* [Réparation des dommages subis au service des Nations Unies, Avis consultatif, C. I. J. Recueil, 1949, 174.]; Nemzetközi Bíróság, *Az adminisztratív bíróság megalakításával kapcsolatos tanácsadó vélemény* [Effet de jugements du tribunal administratif des N. U. accordant indemnité, avis consultatif du 13 juillet 1954, C. I. J. Recueil, 1954, 47.]; valamint Nemzetközi Bíróság, *Az Egyesült Nemzetek szolgálatában elszenvedett károk tárgyában adott tanácsadó vélemény* [Certaines dépenses des Nations Unies (article 17, paragraphe 2, de la Charte), Avis consultatif du 20 juillet 1962, C. I. J. Recueil, 1962, 151.].

²⁴ SÁNDOR LÉNÁRD: *A gazdasági társaságok helye az emberi jogok nemzetközi védelmének rendszerében*. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2021, 45–46.

3. A nemzetközi jog vertikális expanziója és következményei

Az államok kölcsönös függőségének erősödése, a gazdaságot, az üzleti működést jellemző globalizáció fokozatos elterjedése következtében a nemzetközi jog szabályozási köre a 20. század derekától kezdődően gyors bővülésnek indult.²⁵ E bővülés nem integrált, hanem sokkal inkább fragmentált módon zajlik, amelynek során a nemzetközi jog olyan részterületei, mint például a környezet, a kultúra vagy az emberi jogok védelme nagyrészt függetlenül fejlődnek például a gazdasági kapcsolatok jogától.

A nemzetközi jog e horizontális terjeszkedése mellett ugyanakkor folyamatosan zajlik egy vertikális irányú bővülés is, amely a „nürnbergi elvek” és az egyén nemzetközi büntetőjogi felelősségének, majd az emberi jogok nemzetközi védelmének elismerésével vett lendületet és a nemzetközi szervezetek jogalanyiségének kimondását követően jelenleg a transznacionális vállalatok és nem-kormányzati szervezetek nemzetközi jogi jogalanyiségének kérdésre keres válaszokat.

A jogalanyiség bővülése azonban kéz a kézben jár a nemzetközi jog hagyományos szabályozási rendszerének az átalakulásával: az államok közötti kapcsolatok szabályozásán túl a nemzetközi jog számos új területe, így például az emberi jogok, a tőkeberuházások védelme vagy az *erga omnes* szabályok az állam és a joghatósága alatt lévő jogalany közötti kapcsolat elé állít nemzetközi jogi követelményrendszert, amely ugyanakkor a szuverenitásból fakadó hagyományos funkciók gyakorlását vagy akár az alkotmányos rendelkezések érvényesülését befolyásolja, alakítja vagy korlátozza.

A jogalanyok és a nemzetközi jog szabályozási területeinek expanziója komoly hatást gyakorol a nemzetközi jog alkotására is. Az új alanyok ugyanis nemcsak a jogaik gyakorlásában, hanem a hagyományosan reaktívabb jellegű nemzetközi jog alakításában is érdekeltté válnak, keresve azokat a csatornákat, amelyeken keresztül érvényesíthetik a sajátos érdekeiket. Ez a törekvés részben erősítette, részben pedig kihasználta a nemzetközi bírói fórumok megsokasodását és a bírászkodás szerepének, illetve súlyának megnövekedését.

A Statútum 38. cikke a bírósági döntéseket kiegészítő, szubszidiárius jogforrásként említi,²⁶ amelyeket a fő jogforrásoktól eltérően nem szükségszerűen az állami konszenzus határoz meg, és amelyeket ezért a nemzetközi jog *locus standi*-vel

²⁵ Vö. CHRISTIAN REUS-SMIT: International Law. In: John BAYLIS et al.: *The Globalization of World Politics An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, 2017, 308–309.

²⁶ A Statútum 38. cikke értelmében „subject to the provisions of Article 59, judicial decisions and the teachings of the most highly qualified publicists of the various nations, as subsidiary means for the determination of rules of law.”

rendelkező funkcionális szereplői igyekeznek használni. És bár a nemzetközi bíróságok döntései a Statútum 59. cikke értelmében nem minősülnek precedensnek, hiszen az adott felek között és az adott vitában kötelezők,²⁷ a valóságban ugyanakkor jóval nagyobb a súlyuk, mint a kontinentális jogi hagyományt és jogi kultúrát követő bíróságok döntései.

Egyfelől a bíróságok az esetek legnagyobb részében követik a korábbi saját döntéseiket, amikor pedig eltérnek azoktól, akkor sem jelzik nyíltan a szakítást az ítéleteik indokolásaiban.²⁸ Másfelől döntéseiket olyan erőteljesen és meggyőzően töreksenek indokolni, mint az angolszász bíróságok azért, hogy a saját legitimitásukat, láthatóságukat és elfogadottságukat erősítsék. Erre éppen azért van szükség, mert kötelező joghatóság híján a nemzetközi bíróságok eljárása az államok önkéntes alávetésén nyugszik és ennek megfelelően – közgazdasági-piaci hasonlaltal élve – sajátos keresletet elégítenek ki, miközben részben egymással is versenyeznek.²⁹ Végül pedig a nemzetközi jogászok és jogkeresők jelentős mértékben ezekre a döntésekre támaszkodnak a saját igényeiket alátámasztó érvrendszerük felépítése és előadása során.³⁰

Mindezek alapján a nemzetközi bírósági döntések általában túlmutatnak az adott jogvita keretein, és hatást gyakorolnak a nemzetközi jog fejlődési irányára és fejlődésének dinamikájára. A nemzetközi jog új alanyai – különösen a transznacionális vállalatok és a nem-kormányzati szervezetek – pedig a nemzetközi bírászkodás útjait használják, hogy a nemzetközi jog egy-egy területének alakítására hatást gyakoroljanak. Ugyanakkor a saját érdekeik érvényesítésére irányuló ezen törekvéseik alááshatják vagy torzíthatják a nemzetközi jog korábban kiemelt konszenzusos, horizontális és reaktív – vagyis sajátos jogi kultúrát teremtő – természetét. Ebben az értelemben pedig a nemzetközi jog egy-egy területét akár „válságba” is sodorhatják azzal, hogy eltávolítják vagy elszakítják az állami konszenzustól és a nemzetközi jog hagyományos szerkezetétől.

Erre az emberi jogok területe jó példaként szolgál. Az e tanulmány megjelenésekor 75. születésnapját ünneplő Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (a továbbiakban: Egyetemes Nyilatkozat) történelmi jelentőségű dokumentum, mert a különféle nemzetek és történelmi, politikai, vallási hagyományokkal rendelkező civilizációk közötti konszenzust tükrözött arról, hogy vannak olyan elvek és az embert emberi természeténél fogva megillető elidegeníthetetlen jogok, amelyek

²⁷ A Statútum 59. cikke szerint „*The decision of the Court has no binding force except between the parties and in respect of that particular case.*”

²⁸ KOVÁCS (2010): i. m., 110.

²⁹ BEDERMAN: i. m., 196–197. és Kovács (2010): i. m., 204.

³⁰ BEDERMAN: i. m., 62.

egyetemesek.³¹ Ennek megfelelően az Egyetemes Nyilatkozat alapján az emberi jogok – univerzalitásuk és oszthatatlanságuk révén – egyfajta híd szerepet hivatottak betölteni a civilizációk között. Ugyanakkor az Egyetemes Nyilatkozat kezdeti sikerének köszönhetően az emberi jogok az igazságosságról, a közjóról, a szabadság határainról és az egymás iránt viselt felelősségről szóló közéleti diskurzusok meghatározó narratívájává váltak. De éppen e sikernek köszönhetően számos érdekcsoport az emberi jogok erkölcsi erejét és súlyát kívánja megragadni és felhasználni a saját partikuláris érdekeinek előmozdítása és közpolitikai törekvéseinek erőteljesebb igazolása és legitimálása céljából.³² Mindez különféle perek formájában nyomást helyez az emberi jogi bíróságokra, miközben veszélybe sodorja az emberi jogok univerzalitását, megbonthatja oszthatatlanságát és végső soron elszakítja attól a történelmi jelentőségű, civilizációkon átívelő államok közötti konszenzustól, amelynek köszönheti tekintélyét és a nemzetközi jogban elfoglalt helyét.

A beruházásvédelmi jog további példaként szolgálhat arra, hogy a nemzetközi bíraskodáson keresztül a saját érdekeik érvényesítéséhez utat találó szervezetek hogyan gyengíthetik a nemzetközi jog egy-egy területe mögött meghúzódó állami konszenzust. A tanulmány a következő részekben ezt a példát veszi szemügyre.

4. Egy különös jogterület története: a beruházásvédelmi jog virágzása és válsága

A külföldi beruházások védelme a nemzetközi jog fiatal területének számít, amelynek gyökerét a diplomáciai védelem klasszikus szokásjogi szabályai adják.³³ A javarészt bilaterális alapokon álló államközi beruházásvédelmi egyezmények megjelenését egyfelől a gyarmatok függetlenedése és önállóvá válása, másfelől pedig a gazdasági globalizáció és annak keretében a külföldi tőkeberuházások folyamatos terjeszkedése és a transznacionális üzleti működés erősödése indokolta.³⁴ Ennek megfelelően a beruházásvédelmi egyezmények – a diplomáciai védelem intézmé-

³¹ MARY ANN GLENDON: *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights*. Random House Trade Paperbacks, 2002, 226., illetve KOVÁCS PÉTER: Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata kidolgozásának története és elfogadásának körülményei. *Iustum Aequum Salutare*, 2009/2. szám, 64–65.

³² Ezt a kihívást említette XVI. BENEDEK PÁPA az Egyetemes Nyilatkozat 50. évfordulója alkalmából elmondott beszédében. A beszéd elérhető: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/speeches/2008/april/documents/hf_ben-xvi_spe_20080418_un-visit.html (Utolsó letöltés: 2023. június 11.).

³³ SÁNDOR (2021): 42–45.

³⁴ KENNETH J. VANDELDE: A Brief History on International Investment Agreements, University of California. *U.C. Davis Journal of International Law & Policy*, Vol. 12, 157.

nyének gyengeségeit meghaladva³⁵ – eredetileg kettős célt követtek: a fogadó állam gazdaságának fejlesztését a külföldi tőkevonzás elősegítése révén, valamint a külföldi beruházások fogadó államban történő nemzetközi jogi védelmének megteremtését.³⁶ Vagyis az államok a szuverenitásukat a gazdaságuk jelentősebb fejlesztéséért – vagy legalábbis annak reményéért – cserébe korlátozták.

E jogterület fejlődése több szakaszra bontható. Az első egyezményt 1959-ben kötötte meg Németország és Pakisztán, ugyanakkor csak az 1960-as évek végén jelentek meg azok a szerződések,³⁷ amelyek az olyan anyagi jogi garanciák, mint például a közvetlen vagy közvetett kisajátítások elleni védelem, a tisztességes és méltányos elbánás elveinek rögzítésén túl megteremtették a választottbírósági vitarendezés lehetőségét is. Az első évtizedeket egészen az 1990-es évek elejéig lassú, és viszonylag kiegyensúlyozottabb fejlődés jellemezte, amelynek során világszerte mintegy 400 ilyen bilaterális szerződést kötöttek. Ugyanakkor jelentős országok, így Kína, Brazília és India is távol maradtak a szerződéses hálótól, és az államközi egyezmények alapján ekkor még nem indultak választottbírósági eljárások.

Több történelmi, geopolitikai, gazdasági változásnak és nem utolsósorban nemzetközi bírói jogfejlesztésnek köszönhetően a beruházásvédelmi jog látványos expanziója az 1990-es évek során indult meg. Geopolitikai és történelmi perspektívából szemlélve ehhez az expanzióhoz a Szovjetunió összeomlása és a tervutasításos gazdasági kísérlet kudarca jelentős mértékben hozzájárult, hiszen további utakat nyitott a külföldi beruházások és a transznacionális üzleti működés világméretű terjeszkedése előtt. Ennek megfelelően a kétoldalú beruházásvédelmi egyezmények száma meg többszöröződött, és az új évezred elején már elérte a 3000-t,³⁸ míg ezzel párhuzamosan megjelentek a regionális és szektorális egyezmények is.³⁹ E körben érdemes megjegyezni, hogy a szovjet megszállás alól felszabaduló, és

³⁵ A diplomáciai védelem a nemzetközi jog hagyományos államközi és reciprocitás talaján álló szerkezetébe illeszkedve biztosít védelmet az idegen állam joghatósága alatt lévő honos polgár vagy társaság javára, amely nehezekebb, és a honos állam diszkrecionális döntésén alapuló eljárás.

³⁶ MUTHUCUMARASWAMY SORNARAJAH: International Investment Law as Development Law: The Obsolescence of a Fraudulent System. In: MARC BUNGENBERG et al.: *European Yearbook of International Economic Law*, Springer, 2016, 210–211. https://doi.org/10.1007/978-3-319-29215-1_10

³⁷ Az első ilyen egyezményt Csád kötötte Olaszországgal 1969-ben. Lásd Chad–Italy BIT (1969) | International Investment Agreements Navigator | UNCTAD Investment Policy Hub, <https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaties/bilateral-investment-treaties/826/chad---italy-bit-1969-> (Utolsó letöltés: 2023. június 11.).

³⁸ Lásd UNCTAD, World Investment Report (2015), *Reforming International Investment Governance* (United Nations Publication, Geneva), https://unctad.org/system/files/official-document/wir2015_en.pdf (Utolsó letöltés: 2023. június 11.).

³⁹ Ide sorolható az 1994-ben hatályba lépett North American Free Trade Agreement (NAFTA), amelynek részes államai Mexikó, az Egyesült Államok és Kanada voltak, vagy az 1991-ben hatályba lépett Energia Charta (Energy Charter Treaty, ECT), amely a Szovjetunió szétesését követően az európai energiapiac integrálására törekedett.

rendszer váltó közép-európai országok számos ilyen egyezményt kötöttek nyugat-európai országokkal dacára annak, hogy már a rendszerváltoztatás időpontjában európai integrációs tagságra, vagyis közös piacchoz tartozásra aspiráltak.⁴⁰ Valójában a közép-európai országok a nyugat-európai országokkal kötött emberi jogi, európai társulási, védelmi és más megállapodásokat megelőzően már az 1980-as évek derekától megkezdtek ezen egyezmények megkötését, így ezek voltak az első olyan nemzetközi szerződések, amelyek a szovjet megszállás gyengülésével összekapcsolták a közép-, és nyugat-európai országokat.⁴¹

Másfelől a jog fejlődésében fontos szakaszhatárt jelentett az 1990-es *AAPL kontra Sri Lanka* ügy,⁴² amelyben Sri Lanka és az Egyesült Királyság által megkötött beruházásvédelmi egyezmény alapján eljáró választottbírói fórum úgy értelmezte a beruházásvédelmi egyezményt, hogy abból a külföldi beruházó javára olyan jogosultság fakad, amely alapján az egyezményben rögzített anyagi jogi garanciák sérelmét állítva közvetlenül beruházásvédelmi pert indíthat a fogadó állammal szemben. Másként fogalmazva e választottbírói jogértelmezés szerint az államok úgynevezett általános alávetés – *general consent* – révén valamennyi olyan üzleti szereplőnek hozzáférést biztosítanak a választottbírói mechanizmushoz, akik az egyezmény szerint külföldi beruházónak minősülhetnek.⁴³

A későbbi eljáró választottbíróóságok ezt a felfogást követve formálták állandó gyakorlattá a döntést. Rendhagyó módon, kilépve a nemzetközi jog és az annak keretei közé illeszkedő diplomáciai védelem hagyományos medréből, ez a bírósági jogértelmezés kaput nyitott a jogalanyok újonnan elismert csoportjának jogalakítási törekvései előtt. Ráadásul a külföldi beruházók ezt a nemzetközi jog olyan új területén gyakorolhatták, amely a szuverenitáshoz tartozó hagyományos szabályozási funkciók ellenőrzését szolgálja. Mindezt pedig egy kivételesen erős és széleskörű végrehajtási mechanizmus egészíti ki, ami a beruházásvédelmi választottbírói ítéletek érvényesítését az állami jog keretei között teszi lehetővé a világ legtöbb országában.⁴⁴

⁴⁰ Ezen egyezmények száma később megközelítette a 200-t, lásd például: https://www.tni.org/files/download/briefing_on_intra-eu_bits_0.pdf (Utolsó letöltés: 2023. június 23.).

⁴¹ A közép-európai beruházásvédelmi egyezményekről összefoglaló jelleggel lásd SÁNDOR LÉNÁRD: Central and Eastern Europe. In: MARKUS KRAJEWSKI – RHEA TAMARA HOFFMANN (szerk.): *Research Handbook on Foreign Direct Investment*, Edward Elgar Publishing, 2019, 457–494. <https://doi.org/10.4337/9781785369858.00025>

⁴² Asian Agricultural Products Ltd. v. Republic of Sri Lanka, ICSID Case No. ARB/87/3 Award (27 June 1990).

⁴³ Ennek rendhagyó jellegéről ír: JAN PAULSSON: Arbitration Without Privity. *ICSID Review, Foreign Investment Law Journal*, Vol. 10, 1995/2, 232–257. <https://doi.org/10.1093/icsidreview/10.2.232>

⁴⁴ A nemzetközi jogban egyedülálló végrehajtási rendszert – az eljáró fórumtól függően – az Államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló, Washingtonban, 1965. március 18-án kelt Egyezmény (*Convention on the Settlement of Investment*

E jogértelmezés kialakulásának időpontja azért kulcsfontosságú, mert egybeesett a „washingtoni konszenzus” és a neoliberális gazdaságpolitika keretei között meghirdetett liberalizáció, privatizáció és dereguláció gazdasági dogmáinak uralkodóvá válásával. Ennek következtében pedig nemcsak a beruházásvédelmi egyezmények száma indult robbanásszerű növekedésnek, hanem azok a választottbírói perek is megsokasodtak, amelyeket a beruházók ezen uralkodó gazdaságpolitikai felfogással összhangban álló és az üzleti érdekeknek kedvezőbb jogértelmezés érvényesítése érdekében indítottak.⁴⁵ Ennek nyomán pedig a beruházásvédelmi választottbírói gyakorlat mind a saját joghatóságát, mind pedig a beruházásvédelmi egyezményekben foglalt anyagi jogi garanciákat rendkívül tágan és rugalmatlanul értelmezve általában elfogadta, hogy a nemzetközi jog az üzleti érdekek elsődlegességét, és jogosként védett jövőbeli várakozásait (*legitimate expectation*) helyezi előtérbe az állam – akár a nemzetközi jog más területein alapuló – szabályozási törekvéseivel vagy közpolitikaalkotási igényeivel szemben.⁴⁶ Ez a felfogás pedig olyan iparágakban, így például a közműszolgáltatások terén is érvényesült, amely lakosság alapvető szükségleteit vagy jogait érinti.

A beruházásvédelmi egyezményekben az államok konszenzusával összhangban eredetileg rögzített gazdaságfejlesztési cél háttérbe szorult az üzleti érdekek elsőségét szolgáló jogértelmezéssel szemben. A kritikus szerzők éppen azért hasonlítják az *AAPL kontra Sri Lanka* döntést és a döntés nyomán elfogadott joggyakorlatot a bibliai „áteredő bűnhöz”, mert a transznacionális vállalatoknak szinte korlátlan fellépési lehetőséget biztosított a választottbírói fórumok előtt, és ebből következően a jog alakítása terén is.⁴⁷ Mindez pedig mélyreható következményekkel jár az államok szabályozási autonómiájára és törekvéseire nézve, mert a beruházásvédelmi jog a nemzetközi jog többi területéhez képest a szuverenitáshoz tartozó hatáskörgyakorlás jóval erősebb felülvizsgálatát kínálja. Többek között a beruházásvédelmi egyezményekben foglalt anyagi jogi garanciáknak az eredeti állami konszenzuson jelentősen túlmutató, azt eltorzító expanzív és rugalmatlan értelmezése vezetett oda, hogy a 2010-es évek elejétől kezdődően a jogterület reformja és újragondolása világszerte terítéken lévő kérdésnek számít.

Disputes between States and Nationals of Other States) 54. cikke, vagy a külföldi választottbírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban, 1958. június 10. napján kelt Egyezmény (*Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*) I. cikke biztosítja.

⁴⁵ A beruházásvédelmi jogviták száma mára megközelíti az 1300-at. Lásd <https://investmentpolicy.unctad.org/investment-dispute-settlement> (Utolsó letöltés: 2023. június 12.).

⁴⁶ SORNARAJAH (2016): i. m., 214–223.

⁴⁷ MUTHUCUMARASWAMY SORNARAJAH: *Resistance and Change in the International Law on Foreign Investment*. Cambridge University Press, 2015, 136–190. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316156339>

5. Reformtörekvések dióhéjban

A beruházásvédelmi jogterületet jelenleg szerteágazó reformtörekvések övezik. E reformtörekvéseket összekötő közös cél, hogy az eredeti állami konszenzussal összhangban a külföldi beruházások védelme szervezettebben illeszkedjen a gazdaság fejlesztésének, illetve a nemzeti és helyi közösségek céljai és jóléte szolgálatának keretei közé.⁴⁸ E közös célt azonban a különféle reformelképzelések egymástól eltérő módon igyekeznek megvalósítani.⁴⁹

A latin-amerikai országok egy része, valamint Ausztrália a Calvo doktrínához visszatérve megszünteti ezeket az egyezményeket.⁵⁰ Dél-Afrika szintén felmondja a korábban kötött kétoldalú beruházásvédelmi egyezményeket és helyettük olyan nemzeti jogalkotáson keresztül biztosít védelmet a külföldi beruházóknak, amely kellő egyensúly elérésére törekszik a beruházók védelme, és az állam közpolitika-alkotási igénye, köztük a fenntartható fejlődés követelménye között.⁵¹

Ebbe a sorba illeszkedik a kolumbiai alkotmánybíróság 2019-es innovatív döntése is, amelynek értelmében beruházásvédelmi egyezmény abban az esetben ratifikálható, ha emellett egy államközi értelmező nyilatkozat biztosítja, hogy a választottbírói vitarendezési mechanizmus döntései összhangban állnak a nemzeti alkotmányban foglalt értékekkel és követelményekkel.⁵²

Azok a reformtörekvések, amelyek a beruházásvédelmi egyezmények módosítását, újratárgyalását vagy új egyezmények létrehozását veszik célba, szintén ki-egyensúlyozottabb és kevésbé elszigetelt vagy fragmentált olyan szabályozás kiépítésére törekszenek, amely hatékonyabban és teljesebben integrálja a nemzetközi jog többi területén jelentkező követelményeket, illetve állami közpolitika-alkotási igényeket.⁵³ Ez egyaránt érinti az egyezményekben foglalt anyagi jogi garanciák

⁴⁸ Ezt a kiválmalmat tükrözi a „*corporate citizenship*” kifejezés, lásd JENNIFER ZERK: *Multinationals and Corporate Social Responsibility Limitations and Opportunities in International Law*. Cambridge University Press, 2006, 29–32. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511494864>

⁴⁹ Összefoglaló jelleggel lásd ELISABETH TUERK et al: Trends and reform debates. In: MARKUS KRAJEWSKI – RHEA TAMARA HOFFMANN (szerk.): i. m., 150–172. <https://doi.org/10.4337/9781785369858.00013>, valamint UNCTAD, World Investment Report (2015), Reforming International Investment Governance (United Nations Publication, Geneva). https://unctad.org/system/files/official-document/wir2015_en.pdf (Utolsó letöltés: 2023. június 11.)

⁵⁰ SORNARAJAH (2016): i. m., 229–230.

⁵¹ SEAN WOLFREY: Emergence of a New Approach to Investment Protection in South Adrica. In: STEFFEN HINDELANG – MARKUS KRAJEWSKI (szerk.): *Shifting Paradigms in International Investment Law*. Oxford University Press, 2016, 287–290.

⁵² https://www.corteconstitucional.gov.co/relatoria/2019/c-252-19.htm#_ftn233 (Utolsó letöltés: 2023. június 11.)

⁵³ Általános jelleggel lásd Steffen HINDELANG – Markus KRAJEWSKI: *Conclusion and Outlook*. In: STEFFEN HINDELANG – MARKUS KRAJEWSKI (szerk.): i. m., 377–391. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198738428.003.0017>

árnyaltabb és részletesebb meghatározását, valamint magának a vitarendező fórumnak az újragondolását.

Az utóbbi évek egyik ilyen jelentős reformja az észak-amerikai szabadkereskedelmi egyezményt érinti. Az 1994-ben hatályba lépett NAFTA-t 2020 júliusában felváltotta a United States-Mexico-Canada (USMCA) egyezmény, amely jelentős mértékben visszazsorítja – az Egyesült Államok és Kanada viszonylatában pedig tulajdonképpen ki is zárja – a beruházásvédelmi választottbírói mechanizmus alkalmazását, míg az államok képviselőiből álló bizottság kötelező jelleggel korlátozhatja a választottbírói jogértelmezését.⁵⁴

Az Európai Unió reformtörekvései a beruházásvédelmi egyezmények több típusát és aspektusát is érintik. Egyfelől azokat az egyezményeket célozzák, amelyeket a 2000-es évek elején végbement keleti irányú bővítés folyamán csatlakozó közép-európai országok kötöttek a nyugat-európai országokkal. Az immáron uniós tagállamok közötti, úgynevezett intra-EU beruházásvédelmi egyezmények, valamint ezen egyezmények alapján született, tekintélyes számú választottbírói döntés több szempontból is aggályos.⁵⁵ Egyfelől kérdés, hogy összeegyeztethetők-e a tagállamok konszenzusán nyugvó – diszkrimináció tilalmára épülő egységes belső piac követelményeivel, valamint a piacot érintő közös politikákkal.⁵⁶ Másfelől pedig kérdéses, hogy a bővítést követően az európai jog hatóköre alatt működő beruházásvédelmi választottbírói eljárások összhangban állnak-e az uniós jog autonómiájával, illetve ezzel összefüggésben az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) az uniós jog egységes és következetes értelmezéséért viselt felelősséggel.⁵⁷

Az utóbbi aggály tekintetében az EUB a 2018-as *Achmea*,⁵⁸ illetve a 2021-es *Komstroy*⁵⁹ döntéseiben kimondta, hogy a beruházásvédelmi választottbírói mechanizmusok nem egyeztethetők össze az európai joggal, mert sértik az uniós jog autonómiáját, egységes és következetes alkalmazásának követelményeit.⁶⁰ Az

⁵⁴ KENDRA MAGRAW: Trends and ISDS Backlash Related to Non-Disputing Treaty Party Submissions. In: CATHARINE TITI (szerk.): *Public Actors in International Investment Law*. Springer, 2021, 86–87. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58916-5_5

⁵⁵ Közel kétszáz választottbírói döntést hoztak intra-EU beruházásvédelmi egyezmény alapján. Lásd Fact Sheet on Intra-European Union Investor-State Arbitration Cases | Publications | UNCTAD Investment Policy Hub <https://investmentpolicy.unctad.org/publications/1193/fact-sheet-on-intra-european-union-investor-state-arbitration-cases> (Utolsó letöltés: 2023. június 13.).

⁵⁶ EUMSZ 344. cikk.

⁵⁷ EUMSZ 267. cikk.

⁵⁸ Szlovákia kontra *Achmea B.V.* (Case C-284/16).

⁵⁹ Moldova kontra *Komstroy* (Case C-741/19).

⁶⁰ SÁNDOR (2019): i. m., 490–491.

EUB ezen döntése alapján pedig a tagállamok az intra-EU beruházásvédelmi egyezmények megszüntetéséről szóló szerződés létrehozásában állapodtak meg.⁶¹

Másfelől a Lisszaboni Szerződés elfogadása óta az Európai Unió kizárólagos hatáskörébe tartozó közös kereskedelempolitika részévé vált a közvetlen működőtőke beruházásokat érintő megállapodások előkészítése és megkötése.⁶² Ezt a hatásköri újítást kihasználva az Európai Bizottság sajátos és önálló beruházásvédelmi politikát dolgozott ki és ennek a keretében a harmadik országokkal kötött beruházásvédelmi egyezmények anyagi jogi garanciáinak és vitarendezési fórumának átalakítására törekszik.

Ennek megfelelően az uniós reformok alapján az anyagi jogi szabályok egyensúlyt kívánnak kialakítani a beruházót megillető jogok és a fogadó állam közpolitikai szabályozási igénye között. Emellett azokat az anyagi jogi garanciákat, így a tisztességes és méltányos bánásmódot vagy a közvetett kisajátítás elleni védelmet, amelyek a választottbíróóságok diszkrecionális jogfejlesztésére adnak lehetőséget, pontosították, és lehetséges értelmezési tartományát szövegszerű felsorolásokban korlátozták. A vitarendezési fórumot övezően fontos újítás, hogy a választottbíróóságok helyébe egy állandó bírósági rendszer, az úgynevezett „Investment Court System” lép, amely az ad hoc jellegű választottbíráskodás számos kritikával illetett hiányosságát és hibáját orvosolását célozza. Ez a bíróság – például állandósága és fellebbviteli lehetősége révén – jobban hasonlít a közjogi bíráskodás intézményére, mint a jelenlegi kereskedelmi választottbíráskodási modellre hajazó vitarendezés.⁶³ Ezeket az új szabályokat és intézményeket az Európai Unió Kanadával, Szingapúrral és Vietnámmal kötött megállapodásai már tartalmazzák.

Mindebből jól látható, hogy az utóbbi évtized során – bár eltérő utakon és módzerekkel – a világ különféle részein egymással párhuzamosan zajló valamennyi reform célja a beruházásvédelmi jog állami konszenzustól elszakadt fejlődésének újragondolása, valamint egyetlen gazdasági felfogás uralmát érvényre juttató bírói jogfejlesztés és jogalakítás széles lehetőségének korlátok közé szorítása. Mindezt pedig a reformokat követő államok azért tartják szükségesnek, hogy a beruházás-

⁶¹ KOROM VERONIKA – SÁNDOR LÉNÁRD: *Hungary Gives the Green Light for the Conclusion of a Termination Agreement for Intra-EU BITs: Hungary Gives the Green Light for the Conclusion of a Termination Agreement for Intra-EU BITs*. Kluwer Arbitration Blog: <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2019/01/14/hungary-gives-the-green-light-for-the-conclusion-of-a-termination-agreement-for-intra-eu-bits/> (Utolsó letöltés: 2023. június 13.), valamint SÁNDOR LÉNÁRD: *The Constitutional Dilemmas of Terminating Intra-EU BITs*. *Central European Journal of Comparative Law*, Vol. 3, 2022/1. <https://doi.org/10.47078/2022.1.177-193>

⁶² EUMSZ 3. cikk (1) bekezdés e) pont, illetve 207. cikk. Ugyanakkor a portfólióberuházások és a beruházó-állam közötti vitarendezés terén az EU-nak a tagállamokkal osztott hatásköre maradt.

⁶³ Összefoglaló jelleggel lásd ANGELOS DIMOPOULOS: *European Union*. In: MARKUS KRAJEWSKI – RHEA TAMARA HOFFMANN (szerk.): i. m., 453–456. <https://doi.org/10.4337/9781785369858.00024>

védelmi jog szabályait és intézményrendszerét ismét az eredetileg kitűzött gazdaságfejlesztési célok szolgálatába állítsák.

6. Következtetések

A tanulmány a nemzetközi jog fiatal és dinamikusnak ígérkező területének példáján keresztül igyekezett feltárni a válság és a nemzetközi jog kapcsolatának egy szeletét. Az államok azzal a szándékkal, és annak reményében korlátozták szuverenitásukat beruházásvédelmi egyezményeken keresztül, hogy ennek révén gazdaságuk jelentősebb mértékben fejlődhet, nemzeti és helyi közösségeik gyarapodhatnak. A beruházásvédelmi választottbírói jogértelmezésen keresztül utat nyert felfogás ugyanakkor ezt az egyensúlyt szem elől tévesztve, az üzleti érdekek és a „washingtoni konszenzus” uralkodó gazdasági dogmáinak egyre jelentősebb elsőbbségét érvényesítette. E jogalakító jogértelmezés alapján ezek a szerződések egyenlőtlen és aszimmetrikus szerződéseké váltak. Ilyen keretek között egyre kevésbé érvényesül az az eredeti elképzelés, miszerint a szuverenitás korlátozásért cserébe az egyezmények gazdasági fejlődést vagy annak ígérését nyújtják. Ezek alapján, eltávolodva az eredeti állami konszenzustól, a jogterület az utóbbi évtizedekben „válságba” sodródott és jelenleg a kiút keresését jelző különféle reformelképzések tervezése, előkészítése, és implementálása zajlik.

Ezen túlmutatóan a konkrét példa további jelentősebb tanulságként is szolgál. Rávilágít arra, hogy a modern nemzetközi jog egy szélesebb jogalanyi kör elismerésével, és vertikális irányú bővülésével olyan területek szabályozására törekszik, illetve olyan célokat fogalmaz meg vagy vesz védelmébe, amelyek intenzívebben érintik a szuverenitásból fakadó hagyományos funkciók gyakorlását. Mindez kéz a kézben jár a nemzetközi bírói fórumok megsokasodásával, és a nemzetközi bíráskodás szerepének és súlyának növekedésével is, amely hatással van a nemzetközi jog alkotásának, alakításának és fejlődésének dinamikájára. Az újonnan elismerést nyert jogalanyok nagyrészt a nemzetközi bíráskodáson keresztül törnek utat érdekeik érvényesítéséhez, amely jogaik elismerésén és gyakorlásán túl számos esetben a jog alakítására és fejlesztésének irányára is kiterjed. Nehezen vitatható, hogy érdekeiket a nemzetközi jogalkotás során ma már figyelmen kívül lehetne hagyni. Ugyanakkor, ha saját érdekérvényesítésük válik dominánssá, mint azt a tanulmányban említett példa is mutatja, az könnyen alááshatja, és az állami konszenzustól eltávolítva válságba sodorhatja a nemzetközi jog adott szabályrendszerét vagy területét.

Ugyanakkor e válságokkal szemben a nemzetközi jogot éppen a sajátos „jogi kultúrateremtő” jegyei ruházzák fel ellenálló képességgel. Horizontális, decentralizált és reaktív jellege, valamint jogalkotásának konszenzuális karaktere segíti elő azon állami érdekek összekovácsolását, amely megalapozza az államok önkéntes jogkövetését, és így a szabályrendszer stabilitását és kiszámíthatóságát. Vagyis éppen azok a sajátosságok, amelyek a nemzetközi jogot alapvetően megkülönböztetik a belső állami jogtól vagy az európai jogtól, nyújthatnak a válságokkal szemben kellően erős védekező mechanizmust.

Abstract

CRISIS AND INTERNATIONAL LAW

Is international law in “crisis”? “Crisis” is a strong term to describe an area of law that has always been primarily shaped and defined by the consensus among States. Thus, in the classical sense, international law reflects the intersection of the common will of States. However, the recent development of this area of law suggests that international law is gradually moving away from, or even breaking away from, this intersection, partly as a result of fragmentation and partly as a result of the rapid emergence of new functional actors that seek to shape and develop international law according to their own interests. Based on the example of investment law, this paper aims to explore these signs of “crises”, the reasons and the process through which these have been brought about as well as the reactions of international law.